

V. Dějiny filosofie II – novověk až 20. st.

- A. Obecná charakteristika
- B. Přehled vybraných témat a problémů
- C. Stručný výklad o vybraných tématech

V. A. Obecná charakteristika

1. Časové vymezení

- asi 1600 – současnost

2. Forma a podoba

- soukromí učenci, diplomaté, přírodovědci, ne církevní činitelé
- diskuse v širokém okruhu vzdělavců (po Kantovi už složitá...)
- místo „sum“ a „quaestiones“ systematické úvahy v traktátech a esejích

V. A. Obecná charakteristika

3. Obsah a význam

- reakce na rozvoj speciálních věd
 - matematizace – geometrická metoda, snahy o vědecké postupy
 - zpochybnění dosavadních jistot (geocentrismus) – **hledání spolehlivé metody** („kopernikánský obrat“)
- **epistemologie** (gnoseologie) jako primární disciplína
 - hledání předmětu a metody filosofie
- důraz na individuum a osobní svobodu
 - nezbytnost spolehlivé metody pro dosažení jistoty a odpovědného rozhodování
- **víra v pokrok** na základě rozumového poznání a vědy
 - filosofie dějin
 - snaha zlepšit společenskou skutečnost

V. B. Přehled témat

1. empirismus a racionalismus
 - Bacon
 - Locke
 - Berkeley
 - Descartes
 - Spinoza
 - Leibniz

2. kritika dosavadního hledání metody
 - a. Hume
 - b. Kant

3. osvícenství

V. B. Přehled témat

4. německá klasická filosofie
5. Marx a následovníci
 - Lenin
 - frankfurtská škola
6. filosofie 19. a 20. st.
 - a. fenomenologie a existencialismus
 - b. pragmatismus
 - c. analytická filosofie a filosofie jazyka

V. C. Stručný výklad o vybraných tématech

Ad 1) empirismus a racionalismus

– (jak můžeme poznávat – poprvé)

a. empirismus

- počitek (podráždění receptoru) → vjem (+uvědomění+slučující aktivita) → představa (obraz předmětu v mysli, i v jeho nepřítomnosti)
- indukce z jednotlivých pozorování
- potřeba vyvarovat se chyb a předsudků v usuzování – Baconovy idoly (*Nové organon* – nová metoda)
- J. Locke (1632-1704)
 - „nic není v rozumu, co nebylo dříve ve smyslech“ (pojmy rozumu jsou aposteriorní)
 - *tabula rasa*
 - počátek poznání dojemů pocházející ze smyslového vnímání a z „vnitřního vnímání“ (reflexe vlastních stavů) →
 - dojem → ideje jako předmět rozumu → skládání jednoduchých idejí ve složené → třídění, hledání vztahů, vyvozování

V. C. Stručný výklad o vybraných tématech

Ad 1) empirismus a racionalismus

– (jak můžeme poznávat – poprvé)

a. empirismus

- G. Berkeley (1685-1753) – solipismus
 - *esse est percipi* – „být znamená být vnímán“
 - smyslová data jsou subjektivní (vjem barvy) a často nás klamou → existuje vůbec něco, co aktuálně není vnímáno (co aktuálně nevnímám já?)?
 - jistě existují pouze mé vjemy, tedy jen já → *solus ipse*
 - jde o krajní verzi empirismu (sensualismus)

V. C. Stručný výklad o vybraných tématech

Ad 1) empirismus a racionalismus

– (jak můžeme poznávat – poprvé)

b. racionalismus

- problém s *tabula rasa* (lidé nemají stejné intelektuální schopnosti)
- odhalení smyslových klamů →
- rozum jako apriorní posuzovatel smyslů a jeho vrozené ideje
- rozum je totožný u všech lidí a vždy, proto i pravda musí být stále táž
- jednota rozumu → možnost jednotné metody
 - vzorem metody matematika a matematická přírodověda – *more geometrico* (Spinoza)
 - mechanické vysvětlování a odmítnutí teleologie
- racionalisté neodmítali empirii, ale od empiriků se lišili přesvědčením o existenci objektivního řád skutečnosti a o schopnosti lidského rozumu chápat obecné rysy skutečnosti nezávisle na zkušenosti

V. C. Stručný výklad o vybraných tématech

Ad 1) empirismus a racionalismus

– (jak můžeme poznávat – poprvé)

b. racionalismus

- R. Descartes (1596-1650)
 - hledání nezpochybnitelné jistoty – cogito, ergo sum (myslím, tedy jsem)
 - » důraz na subjekt a jeho vnitřní stavy
 - metoda – *Rozprava o metodě*
 - svět je pak uchopen v tom, co rozum zdůrazní či co rozum matematicky zkonstruuje →
 - přesvědčení, že svět je popsatelný pomocí logických a matematických zákonů
- B. Spinoza (1632-1677)
 - *Etika způsobem geometrickým vyložená*

V. C. Stručný výklad o vybraných tématech

Ad 1) empirismus a racionalismus

– (jak můžeme poznávat – poprvé)

b. racionalismus

- G. W. Leibniz (1646-1716)

- „nic není v rozumu, co nebylo předtím ve smyslech, kromě rozumu samého“ →
- vrozené ideje → dedukce → nutně pravdivé poznání (empirické poznání je jen pravděpodobné)
- vrozené ideje odpovídají řádu světa → rozumem lze tento řád odhalit

V. C. Stručný výklad o vybraných tématech

Ad 2) kritika dosavadního hledání metody

– (jak můžeme poznávat – podruhé a kriticky)

a. D. Hume (1711-1776)

- ideje vs. impresie ~ matematika vs. empirické (zkušební) vědy ~ dedukce vs. indukce ~ jisté vs. nedokázané poznatky
- kauzalita ~ následnost událostí ve zkušenosti, substance ~ (nahodilá) koincidence vnímaných (tj. zkušenostních) vlastností →
- skepse, věda se musí omezit na třídění idejí jako obrazů impresí, o empirických záležitostech nelze mít jisté pravdivé poznání

V. C. Stručný výklad o vybraných tématech

Ad 2) kritika dosavadního hledání metody

– (jak můžeme poznávat – podruhé a kriticky)

b. I. Kant (1724-1804)

- předmětem sama poznávací činnost – kritika rozumu
- syntetické soudy *apriori* – matematická tvrzení, „množství hmoty ve světě se nemění“
 - » nezávislé na zkušenosti, a tedy imunní vůči Humeově skepsi
- analýza syntetických soudů *apriori* → transcendentální estetika
 - » může existovat metafyzika jako věda?
- prostor a čas jako *apriorní* formy našeho vnímání → nedosažitelnost „věci o sobě“

V. C. Stručný výklad o vybraných tématech

Ad 2) kritika dosavadního hledání metody

– (jak můžeme poznávat – podruhé a kriticky)

b. I. Kant (1724-1804)

- apriorní rozvažovací pojmy (kategorie; Verstand; transcendentální logika)
 - » podle kvantity: jednota, mnohost, všakerost
 - » podle kvality: realita, negace, limitace
 - » podle vztahu: substance, kauzalita, reciprocita
 - » podle modality: možnost, skutečnost, nutnost
- předměty zkušenosti jsou syntetickými výtvoři schopnosti rozvažování, nemají nic společného s věcmi o sobě → vědy pracují s „modely“, vytvářejí si vlastní svět

V. C. Stručný výklad o vybraných tématech

Ad 2) kritika dosavadního hledání metody

– (jak můžeme poznávat – podruhé a kriticky)

b. I. Kant (1724-1804)

- transcendentální dialektika – syntéza poznatků věd → nejobecnější pojmy (ideje) rozumu (Vernunft – je projevem lidské tendence vytvářet vysvětlující celky)
 - » svět v celku, bytí, Bůh, subjekt – snaha uchopit celek a dát mu smysl, vytváření rámce pro rozvažování na úrovni věd
 - » tyto ideje nemají žádný vztah k věcem o sobě, mají pouze regulativní funkci pro rozvažování
 - » jsou to pouhé modely –
 - » „Bůh“ má smysl jen jako regulativní idea pro vysvětlení celku světa a jeho smyslu, jako reálná bytost by byl rozporný
 - » metafyzika může existovat jako věda jen v podobě kritiky rozumových aktivit, v nichž může odhalovat apriorní zákonitosti – týká se tedy jen rozumu, nikoli reality

V. C. Stručný výklad o vybraných tématech

Ad 3) osvícenství

– (prakticky zaměřená filosofie – poprvé a s vírou v pokrok)

- poznamenalo všechny oblasti duchovního, kulturního, sociálního, politického i hospodářského života
- základní naladění celkového pohledu na svět a život zvláště v 18. st.
- víra ve vědu a její pokrok
- víra v pokrok lidstva na základě vědy
- víra ve schopnosti člověka osvobodit se od předsudků a vyřešit všechny problémy → víra v moc rozumu

V. C. Stručný výklad o vybraných tématech

Ad 3) osvícenství

– (prakticky zaměřená filosofie – poprvé a s vírou v pokrok)

- bytostně praktické zaměření → poznání má vést ke zlepšení světa na základě rozšíření racionality → zprostředkování poznatků vědy a filosofie co nejvíce lidem
 - školy, povinná školní docházka
 - reforma státní správy
 - volnost, rovnost, bratrství → revoluce
- liberalismus
 - víra v rozum → autonomie rozumu → svoboda rozumu →
 - svoboda jednotlivce → individualismus
 - náboženský liberalismus – hledání přirozených a dokazatelných náboženských tvrzení

V. C. Stručný výklad o vybraných tématech

Ad 3) osvícenství

– (prakticky zaměřená filosofie – poprvé a s vírou v pokrok)

- deismus
 - Bůh svět stvořil a dal mu zákony, ale dále do něj nezasahuje a o nás se nestará
 - člověk je svým pánem a pánem světa
 - svět jako dokonalý hodinový stroj – jednou stvořen funguje neustále a nepotřebuje další zásahy →
 - odmítnutí nadpřirozených zásahů a zázraků
 - Bůh nezasahuje do světa → není třeba se modlit a konat bohoslužby
- filosofie dějin
 - bezpředsudečné pojetí dějinných událostí
 - myšlenka historického pokroku lidstva

V. C. Stručný výklad o vybraných tématech

Ad 4) německá klasická filosofie

– (velmi akademická filosofie...)

- zkoumání vědomí a sebevědomí jakožto principu člověka jako subjektu událostí
- Fichte, Schelling, Hegel
- Hegel
 - filosofie dějin
 - dialektický vývoj

V. C. Stručný výklad o vybraných tématech

Ad 5) Marx a marxismus

– (prakticky zaměřená filosofie – podruhé a s revolucí!)

- navázání na Hegela
 - historický vývoj
 - dialektika výrobních sil a výrobních vztahů
- člověk a práce
 - člověk jako předmětná bytost → realizuje se prací, výrobou
 - k tomu potřebuje vhodné společenské podmínky
 - v kapitalismu svou práci musí prodávat → odcizení →
 - je nutno změnit vlastnické (výrobní) vztahy → revoluce
- vliv
 - V. I. Lenin a bolševická revoluce
 - „frankfurtská škola“ - kritika společenských poměrů (Adorno, Habermas, Fromm)

V. C. Stručný výklad o vybraných tématech

Ad 6) filosofie 19. a 20. st.

a. fenomenologie a existencialismus

i. fenomenologie

- (jak můžeme poznávat potřetí – analýza „vstupů“ poznávacího procesu, „jak se svět dává člověku“)
- vs. pozitivismus: jen fakty, žádná metafyzika
- jak vznikají „fakty“ pro vědecké poznání?
- analýza naší zkušenosti – fenomény našeho vnímání
- příklon k přirozenému vztahu člověka a světa vs. svět vědy

ii. existencialismus – „jak se člověk vztahuje ke světu a k sobě samému“

- (praktická filosofie – potřetí a pro jednotlivce)

V. C. Stručný výklad o vybraných tématech

Ad 6) filosofie 19. a 20. st.

b. pragmatismus

- (praktická filosofie počtvrté – kritériem filosofické teorie je její praktická užitečnost)
 - „americký“ směr – William James (1842-1910), Ch. Peirce (1839-1914), John Dewey (1859-1952)
 - hlavní motivy
 - » teorie je přijatelná, pokud umožňuje trvale řešit naléhavé problémy
 - » odmítání racionalistických předpokladů (vrozené ideje, korespondence myšlení a reality, možnost nalezení nezpochybnitelné první jistoty)
 - » souhlasně s Kantem – naše kategorie popisu světa jsou naším výtvořem, proti Kantovi – neexistuje však jediný univerzální systém takových kategorií, může se měnit s během dějin, můžeme si vybrat mezi různými systémy
 - » pragmatická teorie pravdy (Blecha 156): pravdivá je myšlenka, která může být ověřena a která se ukáže jako užitečná

V. C. Stručný výklad o vybraných tématech

Ad 6) filosofie 19. a 20. st.

c. analytická filosofie (filosofie jazyka)

- (jak můžeme poznávat počtvrté – analýza jazykových prostředků poznávacího procesu)
 - součást gnoseologie
 - » problém zdroje našich smyslových dat – materialismus nebo idealismus?
 - snaha vytvořit ideální a logicky přesný jazyk vědy
 - » odmítnutí metafyzických tvrzení
 - » tvrzení odpovídají skutečnosti
 - » B. Russell, raný L. Wittgenstein
 - později reflexe pragmatiky jazyka
 - » pozdní L. Wittgenstein – jazykové hry
 - » neexistují nějaké objektivní fakty
 - reflexe přirozeného jazyka
 - patří k nejvýznamnějším současným filosofickým tématům